

İBN AMMÂR el-ENDELÜSÎ (ابن عمار الأندلسي)

Ebû Bekr Muhammed b. Ammâr
b. el-Hüseyn b. Ammâr
eş-Şilbî el-Endelüsî
(ö. 479/1086)

Endülüs'ü vezir ve şair.

422'de (1031) Endülüs'ün güneybatısında Şilb (Silves) yakınlarında Şennebûs (Şentebûs, Estambor) köyünde yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası, fesahatıyla ünlü Yemen asıllı Kuzâa kabilesinin Mehr koluna mensup olduklarını iddia etmiş, ancak kendisi bundan söz etmediği gibi Feth b. Hâkân el-Kaysî ve Merrâkûşî gibi Endülüs tarihçileri de bu konuya temas etmemişlerdir.

İbn Ammâr, yetiştirdiği şairlerle tanışan Şilb şehrine giderek ünlü dilci A'lem eş-Şentemerî'nin de aralarında bulunduğu bazı hocalardan edebiyat dersi aldı. İlk tahsilini de burada tamamlamış olan şair daha sonra gittiği Kurtuba'da da (Cordoba) ders halkalarına katıldı. Edebî formasyonunu burada tamamladı. Doğasındaki şairlik yeteneğini geliştirdi. Sanatıyla hayatını kazanmak için Endülüs'ün çeşitli emirlik ve krallıklarını dolaşarak devlet adamlarına, ayrıca yardımlarını umduğu bazı kimselere methiyeler yazdı. Ancak gençlik yıllarında kaleme aldığı bu övgüler, onu ümit ettiği maddî imkânlarla kavuşturmadı. Bu sebeple hayatının bu dönemine ait şiirlerini imha ettiği kaydedilir. İşbiliye (Sevilla) Emîri Mu'tazid-Billâh el-Abbâdî ile karşılaşınca kadar söylediği bu şiirlerin hiçbirinin günümüze ulaşmaması, onun edebî hayatının bu dönemiyle ilgili bir hüküm vermeyi güçleştirmektedir. Yaklaşık 445'te (1053) İşbiliye'ye gitti. Burada Mu'tazid-Billâh ile tanışması, hayatının akışını değiştirmiş, sanatından maddî imkânlar elde etmenin yanında siyaset kapısının da kendisine açılmasına zemin hazırlamıştır. Bu sırada Mu'tazid-Billâh şöhretinin zirvesindeydi. Kısa bir süre önce Eftasî Emîri Muhammed el-Muzaffer'e karşı kazandığı zaferler ve elde ettiği başarılar dolayısıyla daha çok övülmek istiyordu. İbn Ammâr da bunu fırsat bilip onun kahramanlıklarını öven, düşmanlarını yeren ve ayrıca kendisinin sahip olduğu edebî yeteneğin ödüllendirilmesi gerektiğini ifade eden ünlü kasidesi "Râiyye"yi yazdı. Kasideyi çok beğenen Mu'tazid-Billâh şaire ihسانlarda bulundu ve onu saray şairi olarak tayin etti.

İbn Ammâr, sarayda Mu'tazid'in oğlu ile (Mu'temid-Alellah) eğlence düşkünlüğü ve aşırı ihtiras gibi ortak huyları sebebiyle kısa sürede kaynaşarak dostluk kurdu. Mu'temid babası tarafından Şilb'e vali olarak tayin edilince İbn Ammâr'ı da yanında götürdü. Onu kendisine vezir ve nedim yaparak bütün devlet işlerini ona havale etti. Şilb yönetiminin İbn Ammâr'ın eline geçmesinden ve bu yüzden çıkan söylentilerden rahatsız olan Mu'tazid 450'de (1058) oğlunu İşbiliye'ye geri çağırdı ve İbn Ammâr'ı da sürgüne gönderdi.

Önce Meriye'de (Almeria), ardından Sehele'de (Albarracin) olmak üzere yaklaşık on yıllık sürgün hayatının büyük bir bölümünü Sarakusta'da (Saragossa) Hûdîler'in yanında geçiren İbn Ammâr, Mu'tazid'in affına mazhar olup tekrar İşbiliye'ye dönebilmek için ona kasideler yazıp çeşitli yolları denediye de başarılı olamadı. Babasının ölümünden sonra (461/1069) tahta geçen Mu'temid-Alellah İbn Ammâr'ı İşbiliye'ye çağırdı ve kendi isteği üzerine onu Şilb'e vali olarak tayin etti. Birkaç ay sonra da başveziri yaparak yine bütün işleri ona devretti (462/1070). Mu'temid, Kurtuba'nın zaptı üzerine sarayını oraya nakledince İbn Ammâr'ı da yanında götürdü. İbn Ammâr'ın haris tabiatı, Mu'temid'in sarayındaki meslektaşları vezir ve şair İbn Zeydûn'a karşı kıskançlığını alevlendirdi. Muhafız alayı kumandanı İbn Mertîn'in de yardımı ve türlü entrikalarla İbn Zeydûn'u saraydan attırıp İşbiliye'ye geri gönderilmesini sağladı.

İbn Ammâr bu yıllarda Mu'temid'e sadakatle hizmet etti. Bölgenin genel hâkimi durumunda olan Kastilya-Léon Kralı VI. Alfonso ile İşbiliye Krallığı arasında iyi münasebetler kurdu. VI. Alfonso'nun İşbiliye'ye yönelik tehditlerini kolayca savuşturmasını bildi. Mu'temid'e bağlı toprakların genişlemesine katkıda bulundu. Ancak ordu kumandanı olarak katıldığı Mürsiye (Murcia) seferinden sonra ele geçirdiği Mürsiye'nin idaresini Mu'temid'e bağlamak yerine orada kendisini bağımsız hükümdar olarak ilân etti (471/1078). Mu'temid'in adını hutbelerden çıkardı ve daha önce övüldüğü Mu'temid'i bu defa ağır bir dille hicvetti. Daha sonra hâkimiyetinin sınırlarını genişletmek amacıyla Tuleytula (Toledo) üzerine yürüdüysede başarılı olamadı. Bu sırada Mürsiye'de kendi kumandanı İbn Reşîk el-Kuşeyrî isyan etti. İsyanı bastıramayınca Sarakusta'ya kaçarak Yûsuf el-Mü'temen'e sığın-
dı. Mü'temen'e karşı başlatılan ayaklan-

mayı bastırdıktan sonra Süheyfîler'in isyan ettiği Şeküre (Segura) Kalesi'ni ele geçirip Mü'temen'e bağlama görevini üstlendi. Ancak başarılı olamadı ve kale kumandanı İbn Mübârek tarafından esir alındı (477/1084). Bunun üzerine Mu'temid kendisini satın alarak İşbiliye sarayının zindanına attırdı. İbn Ammâr, Mu'temid'e hitaben af dileyen şiirler yazdıysa da bunlar onu yumuşatmaya yetmedi ve bazılarının kıskırtması sonucunda Mu'temid onu öldürttü.

Tarihçiler, İbn Ammâr'ı Mu'temid'e karşı hareketinden dolayı hıyanetle suçlamalarına rağmen onun güçlü bir şair olduğunu kabul etmişlerdir. İbnü'l-Ebbâr, İbn Ammâr'ın Mu'tazid-Billâh ile karşılaşınca kadar söylediği şiirleri bizzat kendisinin yok ettiğini söyler (*el-Hulletü's-siyerâ*, II, 133). Onun menfaat umduğu bazı kimseler için nazmettiği bu şiirleri, Şilb valisi olduktan sonra eski durumunu açığa vurduğu için bizzat kendisinin imha etmesi mâkul görünmektedir. Ancak hayatta iken şiirlerini bir araya getirmediği için bu ilk dönem şiirlerine ulaşamamış olması da mümkündür.

İbn Ammâr'ın şiirleri ilk olarak Ebû't-Tâhir Muhammed b. Yûsuf el-Eşterkûnî (ö. 538/1143) tarafından derlenmiştir. Merrâkûşî'nin, "İbn Ammâr'ın divanı Endülüs'te elden ele dolaşıyordu" derken (*el-Mu'cib*, s. 77) kastettiği divan bu olmalıdır. İbn Bessâm eş-Şenterî'nin günümüze ulaşmayan bu divandan seçerek meydana getirdiği *Nuḥbetü'l-ihtiyâr min eş'ârî Zî'l-vizâre'teyn İbn 'Ammâr* adlı eser de kayıptır. Son zamanlarda Salâh Hâlis, çeşitli eserleri taramak suretiyle yetmiş altı kasideden meydana gelen bir divan oluşturarak *Muḥammed b. 'Ammâr el-Endelüsî* adlı eserinin sonuna eklemiştir. Çoğunun girizgâhı Doğu kaside geleneğine uygun, lafzı fasih, nazmı ve mânası muhkem, sunîlik ve tekel-lüften uzak manzumelerden meydana gelen bu divan, daha çok Mu'tazid-Billâh ile Mu'temid-Alellah için söylenmiş methiye, hicviye, fahriye, itâb, tasvir, i'tizâr ve isti'tâf şiirleriyle kısmen müstehcen gazellerden oluşur.

İbn Ammâr'ın hayatı ve şiirleri hakkında şu çalışmalar yapılmıştır: Servet Abâza, *İbn 'Ammâr* (Mısır 1954); *İbn 'Ammâr: hârib mine'l-eyyâm* (Kahire 1975); Salâh Hâlis, *Muḥammed b. 'Ammâr el-Endelüsî* (Bağdat 1957); J. D. Garcia Domingues, *İbn 'Ammâr de Silves: Biografia e Antologia* (Silves 1982).

BİBLİYOGRAFYA :

Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Kalâ'idü'l-İk'yân*, Kahire 1283, s. 83-99; İbn Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zahîre*, II, 368-433; İbn Dihye, *el-Mu'trib* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, s. 169-174; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşî aḥbârî'l-Mağrib* (nşr. R. Dozy), Leyden 1881, s. 77-90; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Mûnis), Kahire 1963, II, 62-63, 131-158; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 425-429; İbn Saïd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 389-391; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 229-234; Makkarî, *Nefḥu'l-tib*, Kahire 1279, II, 1100-1101; a.mlf., *The History of the Mohammedan Dynasties in Spain: Extracted from the Nafḥu'l-tib* (trc. Pascual de Gayangos), London 1840-43, I, 38, 62, 131, 211, 341, 370; II, 29; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 356-357; R. Dozy, *Histoire des musulmans d'Espagne* (nşr. E. L. Provençal), Leide 1932, III, 83-117; a.mlf., *Spanish Islam*, s. 662-669; Ahmed Dayf, *Belâgatü'l-'Arab fi'l-Endelûs*, Kahire 1342/1924; Emîr Şekîb Arslân, *el-Hulelû's-sündüsüye*, Kahire 1939, III, 423-424; A. R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry*, Baltimore 1946, s. 154-163; A. G. Patencia, *Târîhu'l-fikri'l-Endelûsî* (trc. Hüseyin Mûnis), Kahire 1955, s. 89-94; Ali M. Hammûde, *Târîhu'l-Endelûs*, Kahire 1957, s. 258-264; Salâh Hâlis, *Muḥammed b. 'Ammâr el-Endelûsî*, Bağdad 1957; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 310-311; Abdülvehhâb Azzâm, *el-Mu'temid b. 'Abbâd*, Kahire 1959, s. 24, 27-30; J. T. Monroe, *Hispano-Arabic Poetry*, London 1974, s. 21-23, 188-193; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 852; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 638-646; M. T. Mascari, *Studi Arabo-Islamici*, Napoli 1985, II, 429-442; *Muḥtarât mine's-si'ri'l-Mağribî ve'l-Endelûsî* (haz. İbrâhim b. Murâd), Beyrut 1986, s. 63-66; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, VI, 184-186; Rahmî Er, "İki Endülûs Şairi: İbn Ammâr ve İbn Hafâce", *DTCFD*, XXXV/2 (1991), s. 87-110; Bustânî, *DM*, III, 393; A. Cour, "İbn Ammâr", *IA*, V/2, s. 697; Ch. Pellat, "İbn 'Ammâr", *IE*² (İng.), III, 705-706; J. F. P. Hopkins, "İbn Rashîk", *IE*² (Fr.), III, 928-929; Mîhrân Erzende, "İbn 'Ammâr", *DMBİ*, IV, 331-337; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâdiler", *DİA*, I, 16.

RAHMİ ER

İBN ARABŞAH, Şehâbeddin (شهاب الدين ابن عربشاه)

Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin
Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh
b. İbrâhim b. Arabşâh
el-Ensârî ed-Dimaşkî el-Haneî
(ö. 854/1450)

Tarihçi, edip ve şair.

25 Zilkade 791'de (15 Kasım 1389) Dimaşk'ta doğdu. Henüz çocuk yaşlarında ayrıldığı ülkesine yıllar sonra bir yabancı gibi döndüğü için "Acemî", Çelebi Sultan Mehmed zamanında Edirne'de Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunduğundan dolayı "Rûmî" nisbeleriyle de anılır. Timur, Yakınoğlu seferinde zaptettiği şehirlerin âlim ve sanatkarlarını devlet merkezi

Semerkant'ta toplarken İbn Arabşah'ı da ailesiyle birlikte oraya gönderdi (802/1400). Timur'un uyguladığı bu politika sayesinde dönemin önemli bir kültür merkezi özelliği kazanan Semerkant'a on iki yaşında giden İbn Arabşah Türkçe ve Farsça öğrendiği gibi devrin en meşhur ulemâsı çevresinde yetiştirme imkânı buldu. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'den tecvid, onun talebesi Mevlânâ Hacı'dan sarf ve nahiv, Şemseddin İbnü'l-Cezerî'den hadis ve kıraat dersleri aldı. Daha sonra Türkistan'ın önemli merkezlerindeki medreselerde öğrenim görmek arzusuyla seyahate çıkarak Moğolistan'a ve Çin sınırına kadar gitti. Bu yolculuğu esnasında Hoca Abdülevvel, onun amcazadesi Hoca İsmâüd-din, Ahmed Tirmizî, Ahmed Kasîr, Vâiz Hüsâmeddin, Muhammed el-Buhârî ve Şeyhü'l-Uryân el-Edhemî, Şeyh Burhâneddin Endügânî (Endicânî), Celâleddin es-Seyrâmî, Mevlânâ Hacı gibi tanınmış kimselerle birlikte olma ve dolayısıyla onlardan ilim ve dil öğrenme fırsatı elde etti. Daha sonra Hârizm'e dönen İbn Arabşah burada Mevlânâ Nûrullah, Vâiz Ahmed ve Serâî b. Şemsüleimme'nin talebesi oldu. Böylece Türkçe ve Farsça yanında Moğolca'yı da öğrendi. Ardından devrin bir başka ilim merkezi olan Altın Orda Hanlığı'nın merkezi Saray'a ve Astarhan şehrine gitti. Saray'da bulunduğu sırada Hâfizüddin el-Bezzâzî'den fıkıh dersleri aldı. Burada dört yıl kaldıktan sonra Kırım'a geçerek ulemâdan Ahmed Buyruk, Mevlânâ Şerefeddin, Mevlânâ Mahmûd el-Bulgarî, edip ve şair Abdülmecid Kırîmî ile görüştü.

815'te (1412) Karadeniz yoluyla Edirne'ye giden İbn Arabşah, bir süre sonra Çelebi Sultan Mehmed'in sır kâtibi ve şehzadelerinin hocası oldu. Bu arada Divân-ı Hümâyûn'da görevlendirilerek Çelebi Mehmed'in emriyle Arapça ve Farsça'dan tercümeler yaptı. Edirne'de bulunduğu sırada Molla Fenârî, Burhâneddin Haydere el-Hâfî eş-Şirâzî gibi âlimlerle tanıştı ve onlardan ders aldı. Çelebi Sultan Mehmed'in ölümü üzerine Edirne'den ayrıldı, Halep üzerinden Dimaşk'a gitti (Rebülâhîr 825/Nisan 1422). Ancak yirmi yıldan fazla ayrı kaldığı memleketinde bir yabancı gibi karşılandı. Dimaşk'ta bulunduğu sırada bir mescid odasında kalan İbn Arabşah eserlerinin çoğunu bu sırada yazdı. 831'de (1428) Ebû Abdullah Muhammed el-Buhârî'den hadis, fıkıh, usul ve meânî dersleri aldı. Bir yıl sonra hacca gitti. 841 (1438) yılına kadar Dimaşk'ta kaldıktan sonra Mısır'a giderek Kahire-

ye yerleşti. Burada dönemin âlim ve şairleriyle yakınlık kurdu. Felsefe ile meşgul oldu. Yakın dostu olan ünlü tarihçi İbn Tağrıberdî ile sık sık görüştü, yazdığı mensur ve manzum yazılarını kendisine okudu. Dönemin Memlûk sultanı el-Melikü'z-Zâhir Seyfeddin Çakmak'ın yakın adamlarından biri oldu ve onun adına birkaç kitap yazdı. Zamanın şairlerini ve ulemâsını hicvedince iftiraya uğradı ve sultanın emriyle hapse atıldı. Bu haksızlığı hazmedemeyen İbn Arabşah beş gün kaldığı hapisaneden çıkarıldıktan on iki gün sonra 15 Receb 854 (24 Ağustos 1450) tarihinde vefat etti.

İbn Arabşah'ın iki oğlu olmuştur. Bunlardan biri mensur bir eser bırakan Tâceddin Abdülvehhâb, diğeri ise Nablus hâkimi İbrâhim'in Şam'daki valiliği sırasında yaptığı haksızlıkları konu alan *İzâhu'z-zulm* adlı eserin müellifi Hasan'dır.

Eserleri. İbn Arabşah dil, tarih, edebiyat ve din konusunda eserler yazmış, tercümeler yapmıştır. Üç dilde (Arapça, Farsça, Türkçe) yazı yazması sebebiyle "melikü'l-kelâm fi'l-lugâti's-selâs" diye anılan İbn Arabşah asıl şöhretini tarihçilik alanında kazanmış ve tarih literatürüne Timurlu tarihçisi olarak geçmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *'Acâ'ibü'l-makdûr fi nevâ'ibi (aḥbârî) Timûr*. Timur ve dönemi için önemli bir kaynak olan bu Arapça eserde Timur'un faaliyetleri ele almakta ve ölümünden sonraki dönem hakkında bilgi verilmektedir. Çeşitli dillere çevrilen eser birçok defa yayımlanmıştır (İstanbul 1142, 1277; Kalküta 1812, 1818, 1842, 1868; Kahire 1285, 1305; Lahor 1868). 2. *'Ukûdün-naşiha*. Kâtib Çelebi'nin *'Unkûdün-naşiha* şeklinde kaydettiği bu eser (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1174) müellifin hayatı hakkında bilgi veren manzum bir biyografi kitabıdır. İbn Tağrıberdî *el-Menhelü's-sâfi*'de, İbnü'l-İmâd *Şezerâtü'z-zeheb*'de eserden yapılmış iktibaslara yer vermişlerdir. eş-Şekâ'ik mütercimi Mecdî tarafından da kaynak olarak kullanılan eserin (*Şekâik Tercümesi*, s. 53, 71) bir nüshası günümüze ulaşmıştır (Pertsch, I, 171). 3. *Hiḥâbü'l-ihâbi'n-nâkıb ve cevâbü's-şihâbi's-sâkıb*. İbn Arabşah'ın Mısır'da bulunduğu sırada şairlerle yaptığı şiir yarışmaları, onlara verdiği hicivli cevaplarını topladığı bir eserdir. 4. *Fâkîhetü'l-hulefâ* ve *müfâkehetü'z-zurefâ*. *Kelile ve Dimne* tarzında bir eser olan *Merzûbânnâme*'nin Sa'deddin el-Verâvîni versiyonu VIII. (XIV.) yüzyılda Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa tara-